

Технологія розвитку творчої особистості майбутнього педагога у процесі викладання педагогічних дисциплін
// Социальные технологии: Актуальные вопросы теории и практики: Международный Межвузовский сборник научных работ. - Вып. 28. - Запорожье: Изд-во ГУ „ЗИГМУ”, 2005. - С. 13-22.

Антонова О.Є.
*кандидат педагогічних наук,
доцент*

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Педагогічна праця нетворчою не буває і бути не може. Діяльність вчителя, яка вже за своєю суттю є творчою, значною мірою визначається різноманітністю, складністю і делікатністю його предмета - людської особистості, що формується. Неповторними є діти, умови, особистість самого вчителя, а тому будь-яке педагогічне рішення зумовлюється цими завжди нестандартними. А це в свою чергу неодмінно передбачає творчий підхід.

Оскільки творчість вчителя не носить інваріантного (від лат. "invariants" - незмінний) характеру, не дивно, що самі вчителі розуміють поняття творчості у своїй діяльності по-різному: як науково-експертну роботу, як продукт комбінування відомих методів навчання та створення інноваційних методик, як використання відомого досвіду в нових умовах тощо.

Для вивчення стану готовності вчителів-практиків до педагогічної творчості нами було проведено опитування педагогів за спеціально розробленими опитувальними листами у школах міста Житомира з метою виявлення підходів до розуміння респондентами сутності педагогічної творчості. Всього у дослідженні взяли участь 57 вчителів різних категорій.

Поряд з запитаннями до опитувальника було введено елементи експрес діагностики креативності Джонсона, які фокусують увагу на елементах, пов'язаних із творчим самовираженням. Опитувальник креативності – це об'єктивний контрольний перелік характеристик творчого мислення й поведінки, розроблений спеціально для ідентифікації проявів креативності. Даний опитувальник дозволяє провести самооцінку креативності вчителями. За його допомогою нами були визначені рівні креативності вчителів, що брали участь у дослідженні. Більшість респондентів продемонстрували високий і середній рівні прояву креативності. При цьому стаж роботи і категорія вчителя не мали визначального значення.

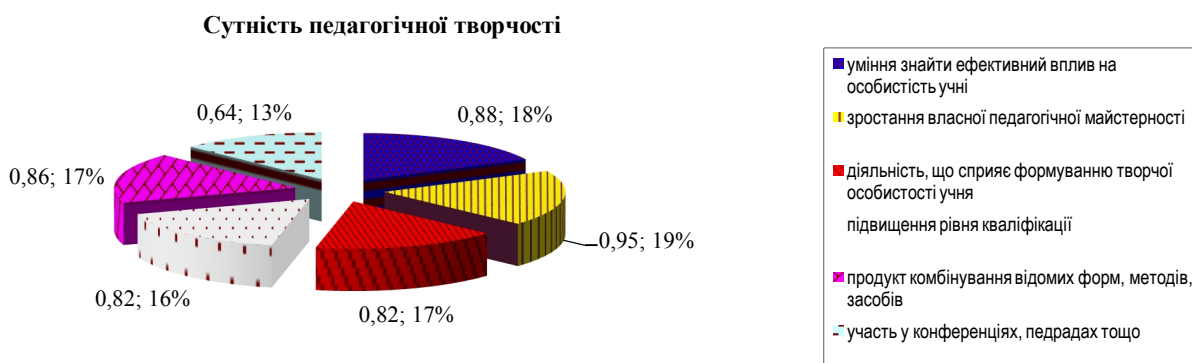
Аналіз результатів опитування засвідчив, що під педагогічною творчістю більшість вчителів розуміють суб'єктивні чинники, а саме: зростання рівня власної педагогічної майстерності (0,95), уміння знайти ефективний вплив на особистість учня (0,88), здатність продуктивно комбінувати відомі методи навчання та

створювати нові (0,86). Зазначимо, що наведені дані не зовсім збігаються з загальноприйнятими у науковій літературі, адже частіше найпоширенішим серед вчителів наводиться останнє твердження. Можливо це пояснюється тим, що опитувані вчителі вкладають у розуміння поняття „педагогічна майстерність” більше змісту, ніж тільки знання відомих форм, методів і засобів навчання та умінь комбінувати їх у своїй діяльності.

Отже, сутність педагогічної творчості респонденти вбачають, перш за все, у власному професійному зростанні і вдосконаленні, а також в умінні трансформувати свою майстерність у модернізацію змісту, форм, методів та засобів навчально-виховного процесу з метою розвитку творчих можливостей учнів, їх талантів та обдарувань. Результати опитування подано у діаграмі 1.1.

Діаграма 1.1.

Серед якостей особистості, якими має володіти творчий учитель, опитаними

вчителями було названо такі, як оригінальність, ініціативність, висока працездатність, задоволеність від самого процесу праці більше, ніж від її результатів. Учителя, на думку респондентів, можна назвати творчим, якщо йому властиві певні педагогічні здібності, основою яких є такі задатки, що проявляються в особливостях уваги (стійкість і переключення), пам'яті, її спрямованості на проблеми виховання і навчання, а також мислення (високий рівень інтелекту, критичність мислення, його об'єктивна цінність). Проте, більшість респондентів зазначили, що якими б феноменальними не були здібності, самі собою, поза діяльністю вони розвиватися не можуть. Для їх розвитку одного лише бажання недостатньо. Важливим чинником для досягнення бажаних результатів вчителі вважають підтримку адміністрації школи. Серед умов, необхідних для розвитку творчості вчителя, респонденти відзначили такі: морально-психологічний клімат у педагогічному колективі (0,88), матеріальну базу школи (0,88), різноманітні види стимулювання творчої діяльності як вчителя, так і учнів (0,86). Серед менш впливових чинників учителями були відзначені плановість розвитку вчительської творчості (0,75) та час учителя (0,73).

Отже, найбільш важливими умовами для розвитку педагогічної творчості вчителями було названо:

- **Морально-психологічний клімат:** відсутність конфліктів і позитивний емоційний фон у педагогічному колективі. Творча атмосфера в педагогічному колективі з'являється лише при сприятливому кліматі, а творчий стан колективу попереджає виникнення негативних явищ. Творча праця починається там, де

вчитель розглядає свою індивідуальну працю з точки зору колективних переконань.

- **Матеріальна база:** підтримка створення домашніх та шкільних бібліотек, методичних кабінетів, ТЗН, банку новітніх технологій навчання та виховання тощо.

- **Стимулювання творчої діяльності вчителя і учнів:** учитель має відчувати, що його ініціатива у роботі заохочується як морально, так і матеріально.

- **План розвитку вчительської творчості:** особистий творчий план. Він має бути ініціативою самого вчителя, а не формальним документом, виникаючим під тиском з боку керівництва.

- **Час учителя:** втомлений, виснажений, роздратований вчитель навряд чи здатний до творчості. Відоме твердження В.О.Сухомлинського про те, що „вільний час учителя - це корінь, який живить гілки педагогічної творчості", має стати реальністю для кожної школи, а не лише прикрасою методичного кабінету.

Отже, на основі діагностики нами було зроблено висновки, що творчість має вагоме значення в діяльності вчителя і виконує ряд функцій: дидактичну, формуючу, психологічну, варіативну. Вона є необхідною умовою для самореалізації особистості вчителя. Творчість не є вродженою якістю особистості, а розвивається в безпосередній активній діяльності. Цьому сприяють формування організації співробітництва у системі „вчитель – вчитель”, „вчитель – учні”; вивчення досвіду колег та цілеспрямована робота адміністрації школи, що проявляється у створенні необхідних умов для розвитку творчих здібностей учителів (психологічний клімат у колективі, матеріальна база, розробка та реалізація на практиці проєктів педагогічних майстерень, стимулювання творчо працюючих учителів, вільний час).

Вважаємо, що підготовку майбутнього вчителя до педагогічної творчості можна розглядати як об'єктивний творчий процес, що зумовлюється потребами соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, пріоритетними завданнями реформування освіти в Україні; органічним входженням в систему професійної підготовки майбутнього вчителя; відповідністю змісту, форм і методів підготовки майбутнього вчителя до педагогічної творчості сучасному рівню розвитку психолого-педагогічної науки і практики; взаємозумовленістю специфіки та закономірностей творчого процесу і особливостей формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя. Отже підготовку майбутнього вчителя до педагогічної творчості необхідно розглядати в органічній єдності з його професійно-педагогічною підготовкою.

Творчим педагогом може стати той, чий педагогічний талант буде доповнений спеціальною педагогічною освітою і буде розвинений у практичній педагогічній діяльності. Справжнім педагогом може і не стати той, хто сподівається тільки на свій педагогічний талант або ж тільки на отриману ним педагогічну освіту. На думку дослідників даної проблеми, не можна очікувати закінчення вищого педагогічного навчального закладу, щоб потім у практичній діяльності стати справжнім творцем і майстром своєї справи. Потрібно саме у студентські роки набувати професіоналізму, розвивати свої творчі здібності. А для цього потрібна щоденна і наполеглива праця. Тому поняття навчання у педагогічному навчальному закладі означає не лише засвоєння знань, а й розвиток творчих здібностей, формування професійних якостей і вмінь, що допоможуть самореалізуватися особистості майбутнього педагога. Така система навчання складна і навчальними планами не завжди передбачена, проте

сьогодні це найактуальніше завдання педагогічного навчального закладу. Необхідність індивідуально-творчого розвитку студентів визначається цільовими орієнтирами сучасної загальноосвітньої та професійної школи, головним завданням яких є розвиток особистості, створення умов для її творчого саморозвитку, розкриття всіх її обдарувань, самореалізації у професійно-педагогічній діяльності.

Отже, на сучасному етапі актуалізуються пошуки нових моделей організації навчального процесу у ВПНЗ, спрямованих на досягнення максимального розвиваючого ефекту у процесі становлення особистості майбутнього вчителя та реалізацію його творчого потенціалу.

Зважаючи на все викладене, кафедрою педагогіки Житомирського державного університету розроблено й впроваджено у навчально-виховний процес технологію навчання, що дозволяє по-новому організувати навчальну діяльність майбутніх учителів. Основною *ідеєю* даної концепції є положення про те, що *реалізуючи свій власний творчий потенціал у процесі навчання у ВПНЗ, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів*. В основу пропонованої технології покладено особистісно-зорієнтований підхід до навчання й виховання майбутнього вчителя.

Метою пропонованої технології є виявлення та підтримка педагогічно обдарованої молоді; розвиток та реалізація їх творчих здібностей; стимулювання творчої роботи студентів та викладачів; активізація навчально-пізнавальної діяльності майбутніх учителів; формування резерву для вступу до магістратури та аспірантури, підготовка наукових та педагогічних кадрів.

Зміст та форми організації навчально-пізнавальної роботи у процесі професійної підготовки студентів до творчої педагогічної діяльності ґрунтуються на підходах до розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога, запропонованих П.Є.Решетніковим на основі теоретичних положень Є.О.Клімова (адаптація, компенсація, корекція). Ключовими моментами цієї технології є такі:

Цілеспрямована організація формуючого середовища. Основою виступає навчально-професійна діяльність студентів. Майбутні вчителі залучаються до різноманітності відносин, пов'язаних із професійною діяльністю. Цьому сприяє використання таких форм та методів організації навчальної діяльності як ділові та рольові ігри, методи мікро викладання та моделювання фрагментів виховних проєктів, навчальні конференції, методичні семінари, лекції-діалоги, різноманітні конкурси (конкурс педагогічних талантів, виставка-ярмарок „Своїми руками”, аукціон педагогічних ідей, захист творчих проєктів), самостійна робота студентів по написанню рефератів, доповідей, наукових статей, пошуковий і дослідницький підходи до засвоєння знань, умінь та навичок, педагогічні практики тощо. Тривале занурення майбутніх учителів шляхом моделювання до реальної професійно-педагогічної діяльності сприяє їх адаптації до умов та вимог майбутньої професії, демонструє сильні й слабкі сторони особистості, сприяє реалізації творчого потенціалу.

Пред'явлення вимог до діяльності й відносин студентів. Вимоги відповідають рівню якісного викладання й виховання у сучасній школі. Вимоги до діяльності зростають поступово, відповідно до рівня розвитку студента. Для цього використовуються психолого діагностичні методики, які дозволяють виявити

домінуючі здібності студентів, на основі яких майбутнім учителям пропонуються ті види роботи, що є для них значущими, цікавими, посильними. Кожного разу рівень цих вимог відповідає зоні найближчого розвитку особистості.

Формування операційно-технологічного фонду. Студентів знайомлять з різними технологічними та виховними системами, досвідом діяльності творчо працюючих педагогів. При цьому переважає питома вага самостійної діяльності у вивченні інноваційних підходів до професійної діяльності. Майбутні вчителі під керівництвом викладачів цілеспрямовано накопичують базу даних про форми, методи, прийоми, засоби роботи з дітьми шляхом ознайомлення з методичними розробками, діагностичними методиками, популярною літературою, вивченням та створенням власних наочних засобів (опорних схем, таблиць, малюнків, роздаткового матеріалу тощо). Під час проведення занять студентам надається можливість вибору тих засобів навчання і тих технологічних систем, методів та форм роботи, які найбільше відповідають їх індивідуальним особливостям. Отже, робота здійснюється у двох напрямках: розширення простору для вибору методичного інструментарію та можливість вибору свого вирішення навчально-професійних завдань. Такий підхід дозволяє студентам постійно навчатися компенсувати слабкі сторони своєї особистості за рахунок своїх сильних якостей.

Надання своєчасної допомоги та корекція діяльності. Допомога надається під час реалізації студентами фрагментів професійної діяльності з метою забезпечення успіху і формування відповідних умінь та навичок. Перед проведенням чергового заняття кожному студенту, учаснику ділової гри, обов'язково надається методична допомога з боку викладачів. Кожне проведене заняття обов'язково аналізується самим студентом та іншими учасниками ділової гри, оцінюється як майбутніми учителями, так і присутніми на занятті викладачами.

Цілеспрямоване залучення студентів до спілкування та спільної діяльності з творчими педагогами. Під час такого спілкування та знайомства з педагогічною творчістю відбувається свого роду „творче зараження”, виникає натхнення, з'являється величезне бажання творити самому. Так, наприклад, у процесі підготовки до конкурсу „Аукціон педагогічних ідей”, група студентів, ознайомившись із методами роботи педагога-новатора Ш.О.Амонашвілі, не задовольнилися простим переказом його основних ідей. Вони звернулися до вихователів дитячого садочка з пропозицією попрацювати з дітьми за методикою Ш.О.Амонашвілі. Адміністрація садочка пішла назустріч ініціативі майбутніх учителів, надавши студентам можливої допомоги. Провівши певну роботу з дітьми, студенти записали одне із занять на відео камеру, проілюструвавши свої дії відповідними коментарями. Запис було продемонстровано під час конкурсу, що викликало позитивну реакцію аудиторії. Крім того, приклад даної групи надихнув інших студентів на пошук нових шляхів реалізації своїх задумів та творчого підходу до виконання завдань викладачів.

Розвиток творчого мислення студентів. Особлива увага під час проведення занять приділяється такій організації процесу навчання, яка б постійно стимулювала майбутніх учителів до фантазування, конструювання, необхідності проявляти ініціативу, вигадувати, винаходити щось нове. Так, при нагородженні кращих студентів, що відзначилися під час проведення „Свята квітів”, виникла пропозиція

самостійного виготовлення призів. З цього часу всі запрошення, нагороди, оздоблення приміщення, рекламні реквізити виготовляються виключно руками самих студентів.

Можливість удосконалення існуючих підходів до організації процесів навчання і виховання. Студенти під час занять намагаються віднайти нові форми і методи роботи з дітьми, незвичайні засоби навчання, які б дозволили підвищити результат. Викладачі намагаються ознайомити майбутніх учителів з найновішими концепціями розвитку школи, ідеями педагогів-новаторів, навчають студентів самостійно проектувати та конструювати навчальні заняття, створювати наукові проекти, захищати їх, відстоювати свої думки.

Представлена технологія впроваджується у навчальний процес факультету іноземних мов ЖДУ протягом останніх п'яти років під час вивчення педагогічних дисциплін. Студенти активно залучаються до пошуку та впровадження нових форм, методів, засобів навчання, пропонують свої підходи до організації занять. Нами було проведено дослідження серед студентів III курсу з метою виявлення результативності запровадженої технології розвитку творчих здібностей студентів. В опитуванні взяли участь 144 студенти (вибірка формувалася за принципом випадкового вибору, адже в експерименті задіяно біля 200 студентів). За результатами вхідної діагностики (самооцінка та оцінка розвитку творчих здібностей) їх було поділено на три рівні за розвитком їх творчих здібностей (високий, середній, низький). Після закінчення експерименту респондентам було запропоновано дати відповідь на запитання, якою мірою навчальний процес сприяв розвитку їх здібностей. 80% опитаних оцінюють цей вплив як високий і дуже високий, і лише 20% респондентів вважають його посереднім.

При оцінці ефективності застосованих форм та методів навчання, серед найбільш важливих були названі лекції-діалоги (0,73), лекції-інсценізації, різноманітні тренінги, ділові та рольові ігри, мікрОВикладання фрагментів уроків, моделювання виховних проектів (0,8 - 0,81), розв'язування педагогічних задач (0,75), виготовлення наочності з демонстрацією її застосування для досягнення відповідних цілей, творчі звіти (0,85 – 0,89), захист рефератів, конкурси педагогічних ідей (0,85) тощо.

Відзначимо, що студенти різних рівнів по-різному оцінюють ефективність тих чи інших видів роботи. Так студенти високого рівня серед найбільш ефективних форм та методів навчальної діяльності виділяють виконання творчих завдань (0,94), діяльність під час педагогічної практики (0,93) та роботу за методикою КТС (0,91). Студенти ж низького рівня віддають перевагу репродуктивним видам діяльності, а саме традиційному семінарському заняттю (0,89).

Особливо респондентами було відмічено, що така побудова навчальної діяльності сприяє підвищенню їх пізнавальної активності, стимулює інтерес до навчальних занять; розвиває ініціативу, творчий потенціал; допомагає створити установку на творчу професійну діяльність, на постійний пошук.

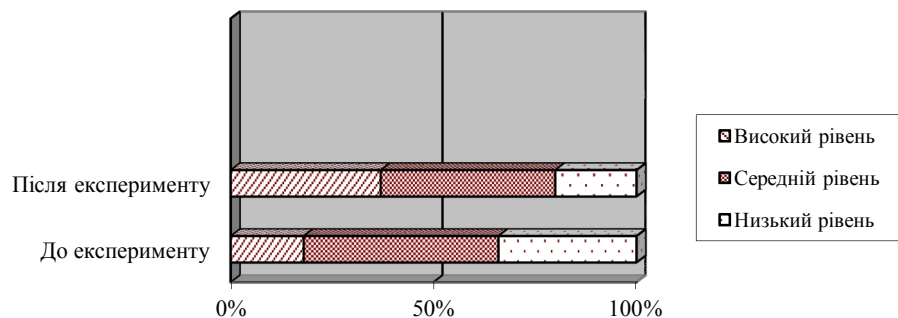
На початку експериментальної роботи кількість студентів високого рівня становила – 18%, середнього – 48%, низького – 34%. По закінченні експериментальної роботи кількість студентів за рівнями змінилася таким чином: високий – 37%, середній – 43%, низький – 20%. Отже, кількість студентів, які в

результаті експериментальної роботи досягли високого та середнього рівнів розвитку творчих здібностей сягає 80%, що свідчить про ефективність запропонованої технології (див. Діаграму 1.2).

Діаграма 1.2.

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури ми дійшли

Розподіл студентів за рівнями до і після експерименту

висновку, що педагогічна творчість – це цілісний процес професійної реалізації та самореалізації педагога, центральною ланкою якого є особистісно-орієнтована розвивальна взаємодія в системі "вчитель-учень", що спрямована на особистісний розвиток суб'єктів навчально-виховного процесу і сприяє їх внутрішньому руху та саморуху. Узагальнення педагогічного досвіду показало, що системоутворюючим фактором творчого навчально-виховного процесу є діяльність учителя. Творчий вчитель — це особистість з високим ступенем розвиненості мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, і яка, внаслідок спеціальної професійної підготовки і постійного самовдосконалення, набуває знань, умінь і навичок педагогічної праці. Здатність вчителя до педагогічної творчості характеризується, перш за все, високим рівнем розвитку педагогічної креативності та професійною компетентністю.

Результати діагностичного експерименту, спрямованого на вивчення готовності вчителів-практиків до творчої педагогічної діяльності, дозволили нам сформулювати ряд тенденцій, які проявилися у думках та позиціях вчителів, а саме:

- сутність педагогічної творчості респонденти вбачають, перш за все, у суб'єктивному факторі, а саме у власному професійному зростанні і вдосконаленні, а також в умінні трансформувати свою майстерність у модернізацію змісту, форм, методів та засобів навчально-виховного процесу з метою розвитку творчих можливостей учнів, їх талантів та обдарувань;
- найбільш важливими умовами для розвитку педагогічної творчості вчителі вважають морально-психологічний клімат у педагогічному колективі (0,88), матеріальну базу школи (0,88), різноманітні види стимулювання творчої діяльності як вчителя, так і учнів (0,86);
- творчому вчителю властиві певні педагогічні здібності, основою яких є такі

здатки, що проявляються в особливостях уваги (стійкість і переключення), пам'яті, її спрямованості на проблеми виховання і навчання, а також мислення (високий рівень інтелекту, критичність мислення, його об'єктивна цінність);

- педагогічній творчості можна і варто навчатися, і починати необхідно з періоду навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

Нами перевірено ефективність розробленої технології розвитку творчих професійних здібностей майбутнього вчителя і доведено її результативність: 80% студентів експериментальних груп досягли середнього та високого рівнів у розвитку та реалізації своїх творчих здібностей. Серед найбільш ефективних форм та методів навчальної діяльності студенти виділяють виконання творчих завдань (0,94), діяльність під час педагогічної практики (0,93) та групову роботу за методикою КТС (0,91).